

XXI ЗУУНЫ МАЛЧИН

МОДУЛЬ 1
ТӨР ЗАСГИЙН ДЭМЖЛЭГ АВЧ БАЙНА УУ?

Хөдөө Аж Ахуйн
Үйлдвэрлэлд Шинжлэх
Ухааны Ололт Нэвтрүүлэх Төв

Олон Улсын Хөдөлмөрийн
Байгууллага

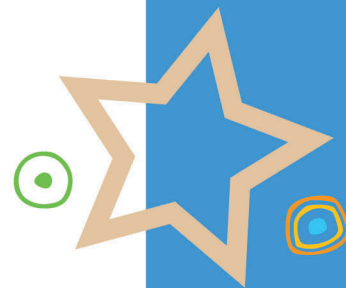
ХХІ ЗУУНЫ МАЛЧИН

МОДУЛЬ 1. ТӨР ЗАСГИЙН ДЭМЖЛЭГИЙГ АВЧ БАЙНА УУ?

УЛААНБААТАР

2013

ТАНИХ ТЭМДЭГ

Уншаарай

Анхаараарай

Хамтран ажиллаарай

Хүүхэдтэйгээ ярилцаарай

Өөрийгөө үнэлээрэй

Модуль 1. ТӨР ЗАСГИЙН ДЭМЖЛЭГИЙГ АВЧ БАЙНА УУ?

Боловсруулсан:

Д.Гүндэгмаа

Хянан тохиолдуулсан:

И.Ханымхан, Ч.Нилбаатар, Н.Монголмаа

Зураач:

Г.Амарсанаа

Хэвлэлийн эхийг бэлтгэсэн:

Б.Эрдэнэчимэг

АГУУЛГА

1. Удиртгал	4
2. Малчин гэж хэн бэ?	5
3. Таван эрдэнэ	8
4. Малчдын эрүүл мэндийн үйлчилгээ	11
5. Нийгмийн даатгалын үйлчилгээ	22
6. Ажил хийвэл ам тосодно	25
7. Мал аж ахуйн салбарт баримтлах төрийн бодлогын баримт бичгүүд	29
8. Ашигласан материал	36

МОДУЛЬ 1. ТӨР, ЗАСГИЙН ДЭМЖЛЭГИЙГ АВЧ БАЙНА УУ?

Зорилго: Энэхүү модулийг судлах явцад Та:

- Малчид, мал аж ахуйн талаар төрөөс баримталж буй бодлоготой танилцана.
- Төрийн бодлогыг эрүүл мэнд, боловсрол, өрхийн аж ахуйтайгаа уялдуулан хэрэгжүүлэх, бусадтай мэдээлэл солилцох, хэрэгцээт мэдээллийг хадгалах, ашиглах чадвар эзэмшинэ.

1. УДИРТГАЛ

“XXI зууны малчин” багц модуль нь залуу малчин Ганаа түүний эхнэр Болороо, тэдний хүүхдүүд, зөвлөх малчин Нямаа гуай, зэрэг тодорхой баатруудтай. Модулиа судлахын өмнө эхлээд Ганаагийнхтай танилцагаая.

Ганаагийнх

Ганаа, Болороо хоёр нэг голд өссөн, багаасаа зан зангаа авалцсан хоёр. Тэд 5 жилийн өмнө гэрлэж, хоёр хүүхэдтэй болжээ. Хүү Батаа 5 настай, охин Булгаа 3 настай.

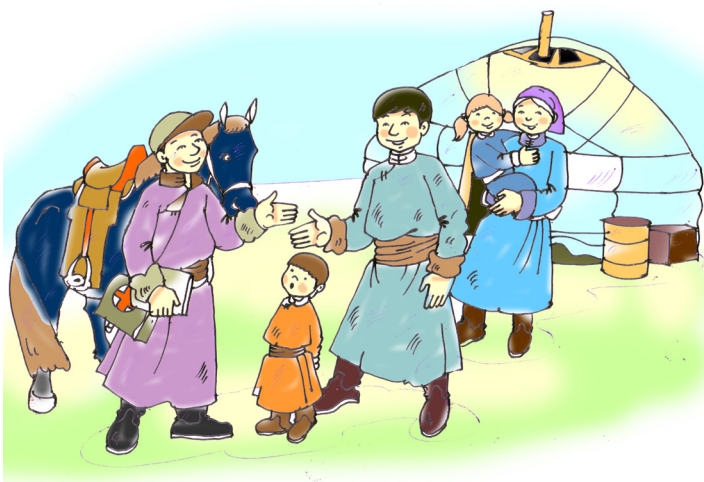
Ганаагийнх өнгөрсөн жилээс мал маллаж амьдрахаар хөдөө гарч ирсэн юм. Тэд малаа маллах, үр хүүхдээ эрүүл саруул өсгөж хүмүүжүүлэх гээд гар хумхилгүй ажилладаг ажилсаг залуус.

Гэхдээ мал маллах арга ухаанаас суралцах шаардлага байнга л гардаг гэнэ.

Ганаагийнх малын эмч ирэв

Энэ хэдэн малын үр шимээр бид дөрөв амьдарна гэхэд эргэлзээтэй л байна. Мал маань арай цөөдөөд байна. Хоёр хүүхдээ сургуульд орохоор сумын төв рүү ордог юм билүү гэж Ганаа ярих.

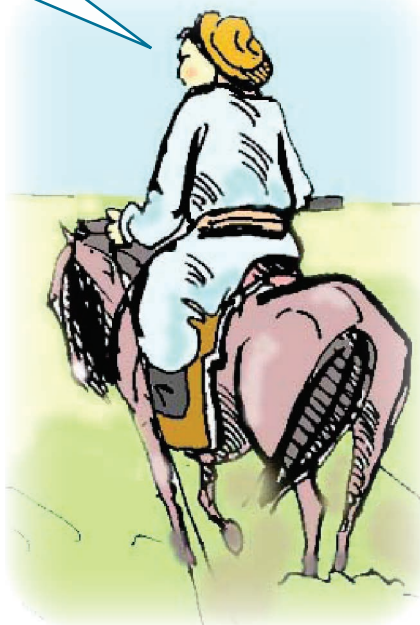
Малын эмч Баяр, “Мал дагавал ам тосдоно” гэдэг. Сумын төвд очоод нөгөө “Лааз өшиглөнө” гэдэг нь болно биз. Та хоёрын арга туршлага жаахан дутаад байх шиг байна. Чи юуны өмнө энэ Ням адиад шавь ор. Өвгөн чинь эргэж тойрч явахдаа бас туслана аа гэж ятгав.

Ганаа Нямаа гуайд шавь оров

Дээдсээс өвлөсөн малчин заяа
Дэлхийд ховорхон морьтой заяа

Ганаа Нямаа гуайд шавь орох санаатай ирснээ хэллээ.

Нямаа гуай "суръя, мэдье" гэж байгаа хүнд мэддэг юмаа хэлж өгөлгүй яахав гэснээ

- Малчин болох гэж байгаа юм биз дээ? хэмээн ёжтой инээмсэглэв.

2. МАЛЧИН ГЭЖ ХЭН БЭ?

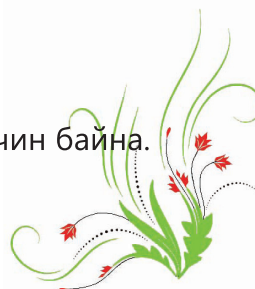

Мал дагасан, морь унасан, монгол дээл өмссөн болгоныг "малчин" гэх үү? Хүнээр малаа маллуулдаг, дулаан байшинд суудаг, үнэтэй машин хүлэглэдэг "мянгат малчид"-ыг "жинхэнэ" малчин гэх үү?

Мал маллах гэдэг бол нарийн ажил. Өөрөөр хэлбэл, хоньчин хүн адуу, адуучин хүн хонь хариулахыг шүдний эмч зүрх, зүрхний эмч шүд эмчлэхтэй адилтгаж болохуйц нарийн ажил юм шүү.

Маллаж байгаа мал, бэлчээр нутгаа сайн мэддэг, байнга шинийг сурч, сурснаа бусадтай хуваалцдаг, холч ухаан, уужим сэтгэлтэй, байгалийн элдэв бэрхшээлийг даван туулах тэсвэртэй, хөдөлмөрч хүмүүсийг малчин хүн гэмээр байгаа юм.

- Мянгат малчин
- Эзэн малчин
- Жинхэнэ малчин
- Туслах малчин
- Хөлсний малчин
- Амиа аргацаасан цөөн малтай малчин гээд янз бүрийн л малчин байна.

Эрдэмтдийн үг:

Эрдэмтэн С.Одхүү

Монгол малчин бол эрдэнэт сүргийн эзэн, өмчлөгч, үйлдвэрлэгч, хэрэгцээг хангагч, үйлчилгээ үзүүлэгч, түнш, наймаачин, оёдолчин, нэхмэлчин, зохион бүтээгч, уран барилгачин, тамирчин, монгол соёлыг хадгалагч, монгол хэлээ хамгаалагч, туурвин бүтээгч, уран бүтээлч, цаг уурч, сэтгэл судлаач, байгаль хамгаалагч, байгаль шинжээч, мэдээллийг түгээн дэлгэрүүлэгч хэмээн сонирхолтой тодорхойлсон байна.

Доктор О.Уламбаяр

Малчин эртний агуу мэргэжил. Монгол малчид нүүдлийн сонгодог мал аж ахуйн шалгарсан мэргэжилтнүүд. Тэд, амьтан судлаач, ургамал судлаач, газар зүйч, орчин зүйч, цаг уурч, мах, сүү, ноос ноолуур, арьс шир боловсруулах үйлдвэрийн технологич, барилгачин, эдийн засагч, нягтлан бодогч, худалдаачин гээд олон мэргэшилтэй. Тэд хамгийн олон бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж, өөрсдөө хэрэглэж, зах зээлд нийлүүлдэг. Малчид өдөр тутам малынхаа эрүүл мэндийн төлөө ажилладаг, малчин бүхэн тахал зүйч, оточ, эмч, бариач, илээч, мэс засалч, домч, асрагч, сувилагч юм.

АИХ-ын депутат, Хөдөлмөрийн баатар Ц.Намхайнямбуу

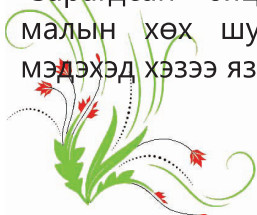
Сэтгэл түвшин, амьдрал хангалуун, ахуй нь тохилог, боловсрол мэдлэгтэй малчин л XXI зууны малчин байх ёстой. Айл өрх бүр эрчим хүчний эх үүсвэртэй телевизор, хөргөгч, хүлээн авагчтай, амьдралын нэн хэрэгцээний бараагаар хангагдсан соёлтой малчид байх ёстой.

Эрдэмтэн мэргэд малчны мэргэжлийг ингэж л тодорхойлж байгаа юм даа.

Энэ нарийн мэргэжлийг манай ард түмэн аав ээжээсээ, айл саахалтынхнаасаа сурч өвлөж авсаар ирсэн юм.

Тэгэхдээ харин үхэн үхэтлээ сурна шүү. Орчин үед “Насан туршийн боловсрол” гэх болоо юу даа...

Хүүхдийг сургахдаа хийсвэр хоосон сургамжлаад байдаггүй, гэр орны ажлаа хийх, малаа маллах явцад холбогдох зүйлийг хэлж сургадаг байсан. Эцэг нь чөдөр, ногт зангидахдаа хүүгээрээ хамжилцуулах зуур хэлж өгч байгаад сургачихна. Үнээ ивлэхэд тугалыг нь татаж, хонь ямаа саахад хүзүүдэн барьж өгч ээждээ гар хурууны үзүүрт хөдөлж “зарагдсан” бяцхан охин яваандаа малын хөх шувтардаг болж нэг мэдэхэд хэзээ язааны догь саальчин болно.

Араг үүрсэн эмгэн хүүхэд дагуулаад аргал түүж, хонь хариулж явахдаа энэ уулыг тийм уул гэдэг, ийм домогтой, тэр нуурыг тийм нуур гэдэг, тийм түүхтэй... ийм өвсийг ийм өвс гэдэг малд хортой, тустай гэх мэт нэгэн ёсны хичээл заадаг байжээ. Харамсалтай нь, өнөөдөр ийнхүү зааж сургах монгол гэрийн сургуулийн "багш" нар цөөрч байна.

Амар хялбарыг бодож моторт тэрэг хүлэглэн мал маллаж болох ч олон мянган жил хадгалж ирсэн монгол малчны арвин их өв уламжлал түргэн хугацаанд устаж алга болох аюулын харангыг дэлдэж байна. Одоо морь сайхан унадаг, мал "цэвэрхэн" төхөөрчихдөг, арьс ширээ элдчихдэг, хазаар, ногтоо зангидчихдаг залуус хэр олон бол оо...

- Тэгээд л би танд шавь орохоор ирлээ. Та одоо миний багш боллоо шүү дээ.

- Нэг нь багш гэж өргөмжлөөд, нөгөө нь зөвшөөрөөд л болчихдог юм бишээ. Заасан, сурсан юмтай байх ёстой. Намайг багш гэж ярьж та нарын хэлдгээр ёстой "шогтов" доо. Манай нутгийнхан намайг "адиа" л гэдэг юм, чи ч бас "адиа" гэж бай. Чи тэгээд миний дээр нэрлэсэн малчдын аль нь юм шиг байна даа?

За даа тэр амиа аргацаасан цөөн малтай малчин гэдэг нь юм шиг байна даа.

-Амиа аргацаагаад л суугаад байх уу, хэний ч гар харахгүй гэр орноо аваад явчихдаг, нутаг орондоо, цаашлаад улс орондоо хувь нэмэртэй малчин болох уу гэдгээс л эхэлнэ дээ. Монголд мал, малчин хоёр хэрэгтэй шүү.

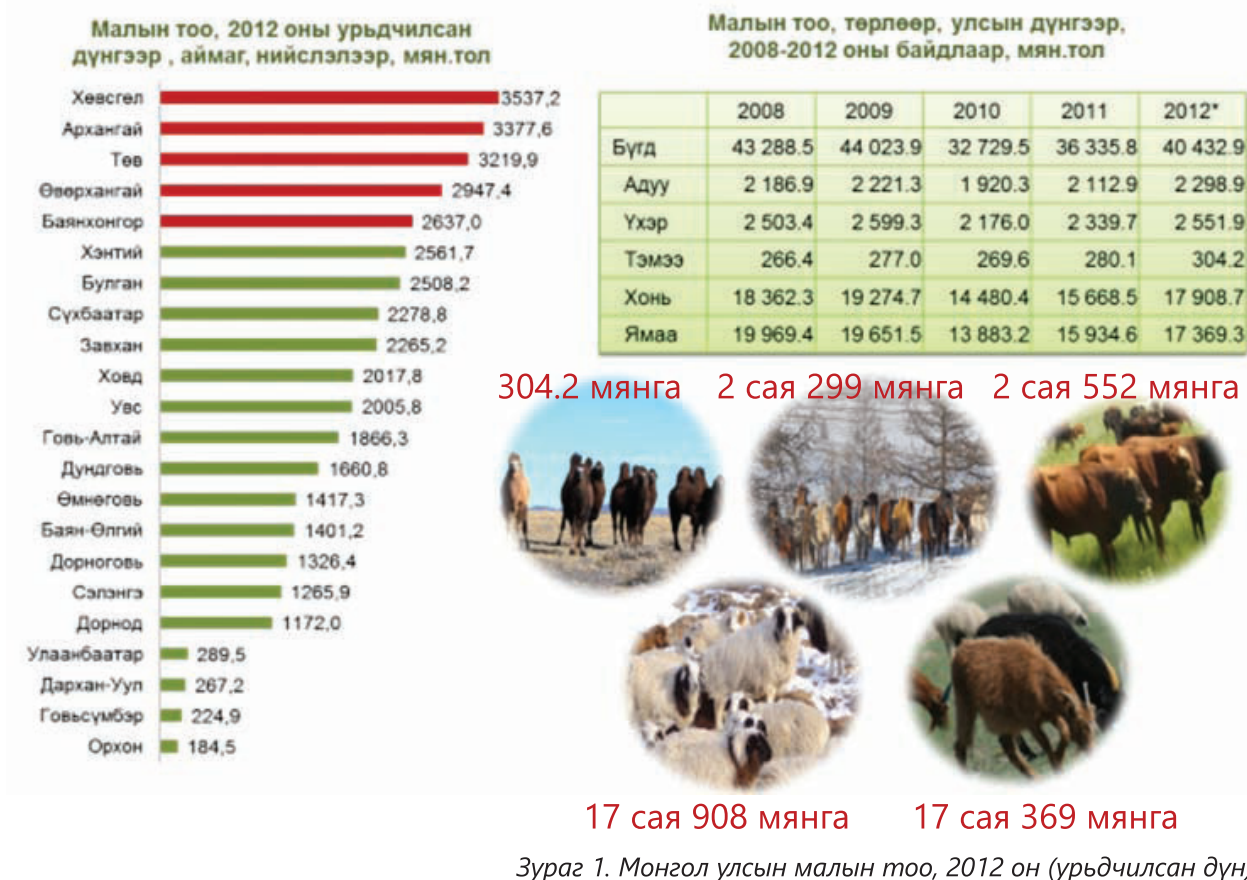

3. ТАВАН ЭРДЭНЭ

- Хүн хийж байгаа ажлынхаа утга учрыг ухаарахгүйгээр амжилтанд хүрэхгүй. Мал монгол хүнийг олон зууны турш хооллож, хувцаслаж ирсэн юм шүү. Одоо ч хэвээрээ байна. Малчид бид зөвхөн "бор ходоодоо борлуулах" гэж л мал малладаггүй. Улсынхаа эдийн засгийн хөгжилд их хувь нэмэр оруулсаар ирсэн. Манай улс 40 гаруй сая малтай болоход бидний хувь нэмэр орсон биз дээ?

2012 онд мал сүрэг 40432.9 мянган толгойд хүрчээ.

Зураг 1. Монгол улсын малын тоо, 2012 он (урьдчилсан дүн)

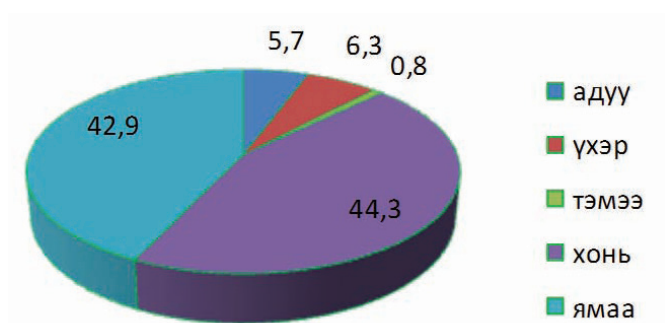
3537.2 мянга – Гурван сая таван зуун гучин долоо мянга хоёр зуу гэж уншина.

3337.6 мянга
2637.0 мянга

3219.9 мянга
2561.7 мянга

2947.4 мянга
1064.5 мянга

Нийт мал сүргийн 5.7 хувийг адуу, 6.3 хувийг үхэр, 0.8 хувийг тэмээ, 44.3 хувийг хонь, 42.9 хувийг ямаа эзэлж байна.

Зураг 2. Нийт мал сүргийн дотор адуу, үхэр, тэмээ, хонь, ямааны эзлэх хувь

- Манай аймаг малынхаа тоогоор хэдэд байна вэ, зураг 1-ээс хар даа.

-

- Хамгийн олон малтай ямар аймаг байна вэ?

-

- Хамгийн цөөн малтай ямар аймаг байна вэ?

-

- Ямар мал хамгийн олон/цөөн байна вэ?

- ,

Хамгийн цөөн мал тэмээ байна. Зураг 2 дээр бараг харагдахгүй байна шүү.

- Зурган мэдээллийг сайн ашиглаж сур, Ганаа минь! Хэдэн хуудас бичээд дуусахгүй юмыг ганц зургаар харуулж болдог байна шүү дээ.

Монгол улсын эдийн засгийн үндэс болсон хөдөө аж ахуйн салбар нь 2010 оны байдлаар улсын **дотоодын нийт бүтээгдэхүүний** 20.6 хувь, гадаад худал-дааны орлогын 12.5 хувийг бүрдүүлж байсан ба нийт ажиллах хүчний 33.5 хувь нь энэ салбарт ажиллаж байсан байна. Хөдөө аж ахуйн салбарын нийт бүтээгдэхүүний 87.0 хувийг зөвхөн мал аж ахуйн салбар үйлдвэрлэж байжээ.

Тухайн улс орны хил хязгаарын дотор нэг жилийн хугацаанд шинээр бүтээгдсэн нийт бүтээгдэхүүний хэмжээг дотоодын нийт бүтээгдэхүүн гэдэг. Үүнд зэс, нүүрс, хүнс, хувцас, бөс бараа, тээврийн үйлчилгээний төлбөр гэхчлэн биет болон биет бус бүхий л бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ багтдаг.

Хүснэгт 1. Улсын эдийн засагт мал аж ахуйн салбарын гүйцэтгэх үүрэг (хувиар)

Үзүүлэлт	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2008	2009	2010
Дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд ХАА-н бүтээгдэхүүний эзлэх хувь (%)	38.0	33.4	26.0	20.1	19.4	21.3	21.7	18.8	21.1	20.6
ХАА-н нийт бүтээгдэхүүнд МАА-н салбарын эзлэх хувь (%)	85.2	87.6	82.7	79.9	81.2	82.1	82.2	91.1	82.5	87.0

- Малчдын хувь нэмэр ч их байна шүү. Би өөрийгөө улсын эдийн засагт хувь нэмэр оруулдаг гэж бодохоор сайхан байна шүү.

- Тийм ээ, тэгэхдээ эхлээд биеэ бод. Шүд, нүднээс эхлээд хайрлах юм их байна. Яагаа ч үгүй шүд нь уначихсан шүлсээ үсчүүлж яваа хүн ямар олигтой байхав.

- Ингэхэд, Адиа таны шүд яагаад унадаггүй юм бэ?

Өглөө, оройд жамц давстай усаар зайлчихдаг юм. Тэрний буян юм болов уу... Дороосоо даарах шүд, хоолойны дайсан. Анхаарал болгоомжгүйгээсээ ч их болдог. Цулбуураа зууж байгаад морь нь үргэхээр шувтраад шүдээ булгалчихсан хүн ч байна шүү дээ. За за гол юмнаасаа хазайгаад явчихлаа.

4. МАЛЧДЫН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

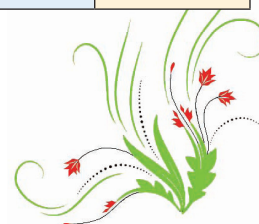

Малаа сайн маллая гэж байвал өөрөөсөө эхэлье. Ер нь юмыг хамгийн ойроос нь эхэлбэл зүгээр байдаг юм. **Эрүүл байж л ихийг бүтээнэ шүү дээ.** Үүнийг бөглө дөө.

Адиа Ганааг шалгав.

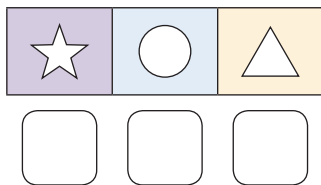
1. Асуултад хариулаарай.

Асуулт	Тийм	Үгүй	Мэдэхгүй
1. Танай гэр бүлийнхэн бүгдээрээ эрүүл мэндийн даатгалтай юу?	★	○	△
2. Танайд эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлээ өөрөө төлдөг хүн бий юу?	★	○	△
3. Байдаг бол төлсөн үү?	★	○	△
4. Жилд 1 хүн хэдэн төгрөг төлөх ёстойг мэдэх үү?	★	○	△
5. Хувийн эмнэлгээр үйлчлүүлбэл даатгалаас эмчилгээний зардал төлөх үү?	★	○	△
6. Нийгмийн даатгал гэж юу болохыг мэдэх үү?	★	○	△
7. Тэтгэвэр гэж юу вэ, мэдэх үү?	★	○	△
8. Тэтгэмж гэж юу вэ, мэдэх үү?	★	○	△

2. Тухайн дүрсийг хэдэн удаа сонгосноо доод талын дөрвөлжинд тоогоор бичээрэй.

Хэрвээ та ☆-г 6 удаа сонгосон бол түүний доод талын дөрвөлжинд **6** гэх мэтээр тэмдэглээрэй.

Санамж

- ☆ 6-8 байвал, танайх эрүүл мэндийн даатгалын талаар асуудалгүй байна. Малчны эрүүл мэнд, нийгмийн даатгалын талаар уншихгүй байж болно.
- 4-6 бол танайх эрүүл мэнд, нийгмийн даатгалын талаар бага зэрэг асуудалтай байна. Унших материал 1, 2, 3-ыг уншаад арга хэмжээ аваарай.
- △ 2-4 бол танайх эрүүл мэнд, нийгмийн даатгалын талаар анхаарах хэрэгтэй. Материал 1, 2, 3-ыг сайтар уншаад, асуудлаа яаралтай шийдэхийг зөвлөж байна.

Чиний хариулж байгаагаас харахад Модуль 1-ийг үзэх хэрэгтэй юм байна.

Бидний эрүүл мэндийг төр засаг бидэнтэй хамтарч хамгаалъя гэсэн байна.

Малчдын эрүүл мэнд, нийгмийн даатгалын талаар сайн уншаад, гэртээ шийдэх юм байвал Болороотой яриад шийдээд ирээрэй.

Эрүүл мэндийн даатгал

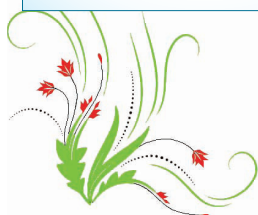
Эрүүл бие, саруул ухаан-сайхан амьдралын үндэс. Малчдын эрүүл мэндийг хамгаалах, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, **эмнэлгийн төрөлжсөн үйлчилгээ** үзүүлэх талаар Төр засгаас олон арга хэмжээ авч байгаагийн нэг нь эрүүл мэндийн даатгал юм.

Эмнэлгийн төрөлжсөн
үйлчилгээ

Зүрх судас, уушиг, цус, хоол боловсруулах эрхтэн, үе мөч, мэдрэл, эх барих, эмэгтэйчүүд, хүүхэд, сэтгэц, нүд, чих, хамар, хоолой, шүд, хавдар, халдварт өвчний гэх мэт төрөлжсөн мэргэжлийн тусламж үйлчилгээ

Эрүүл мэндийн
даатгал гэж юу вэ?

Хүн эрүүл мэндээ даатгуулж, тодорхой хэмжээний шимтгэлийг урьдчилан төлснөөр шаардлагатай үедээ иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль, тогтоомжид заасан тусламж, үйлчилгээнд хамрагдахыг хэлнэ.

Хэн эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлээ өөрөө төлөх вэ?

Дараах иргэд шимтгэлээ өөрөө хариуцан төлнө.

- Оюутан, малчид, ажил хөдөлмөр эрхлээгүй иргэд
- Аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэнтэй хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллагч
- Төрийн албан хаагчид
- Аж ахуйн нэгж байгууллагын болон иргэний малыг тэдэнтэй байгуулсан гэрээний дагуу маллаж байгаа малчин

Хэний эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг төр төлөх вэ?

Дараах иргэдийн шимтгэлийг төр хариуцан төлнө.

- 16 нас хүртэлх насны хүүхэд /ерөнхий боловсролын сургуульд суралцаж байгаа бол 18 нас хүртэлх/
- Тэтгэврээс өөр мөнгөн орлогогүй иргэн
- Хүүхдээ 2 нас /ихэр бол 3 нас/ хүртэл өсгөн бойжуулж байгаа эх /эцэг/
- Хугацаат цэргийн жинхэнэ албан хаагч
- Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд заасан иргэд

Хаана, хэнд хандах вэ?

Малчин Та сумынхаа Нийгмийн даатгалын байгууллагын эрүүл мэндийн даатгалын байцаагчид хандаарай.

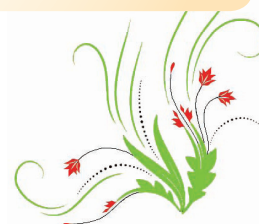
Ямар баримт бичиг бүрдүүлэх вэ?

А. Шимтгэлийг нь төр хариуцдаг иргэд:

- Иргэний үнэмлэх, төрсний гэрчилгээ, тэтгэврийн дэвтэр
- Нэг хувь цээж зураг
- Гэрчилгээний үнэ төлсөн баримт
- Хугацаат цэргийн жинхэнэ албан хаагчийн батлах
- 16 нас хүрсэн боловч ерөнхий боловсролын сургуульд сурдаг бол сургуулийн тодорхойлолт

Б. Шимтгэлийг өөрөө төлдөг иргэд:

- Иргэний үнэмлэх
- Нэг хувь цээж зураг
- Гэрчилгээний үнэ төлсөн баримт
- Нэг жилийн шимтгэлээ Нийгмийн даатгалын дансанд төлсөн баримт

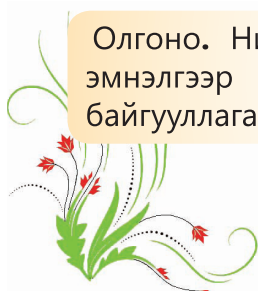

Эрүүл мэндийн даатгал (ЭМД)-ын шимтгэлийн хэмжээ

Д/д	Заавал даатгуулагч	Шимтгэлийн хэмжээ /төгрөг/		ЭМД-ын шимтгэлийг төлөх хүн, байгууллага
		Сард	Жилд	
1	16 /ерөнхий боловсролын сургуульд суралцаж байгаа бол 18/ хүртэлх насны хүүхэд	500	6000	Улсын төсвөөс
2	Тэтгэврээс өөр мөнгөн орлогогүй иргэн	500	6000	Улсын төсвөөс
3	Хүүхдээ 2 /ихэр бол 3/ нас хүртэл нь өсгөн бойжуулж байгаа эх, эцэг	500	6000	Улсын төсвөөс
4	Хугацаат цэргийн жинхэнэ албан хаагч	500	6000	Улсын төсвөөс
5	Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн 18 дугаар зүйлд заасан иргэн	500	6000	Улсын төсвөөс
6	Их, дээд сургууль, коллеж болон мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвийн өдрийн ангийн суралцагч	500	6000	Даатгуулагч өөрөө
7	Малчин	500	6000	Даатгуулагч өөрөө
8	Ажил хөдөлмөр эрхлээгүй иргэн	500	6000	Даатгуулагч өөрөө
9	Хувиараа хөдөлмөр эрхэлж буй иргэн	Сарын орлогын мөнгөн дүнгийн 1 хувь		Даатгуулагч өөрөө
10	Аж ахуйн нэгж, байгууллагад ажиллаж буй иргэн	Хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын 4 хувиар бодож шимтгэл төлнө. Үүний 50 хувийг иргэн өөрөө, үлдсэн 50 хувийг ажил олгогч төлнө.		
11	Гадаадын иргэн, харъяалалгүй хүн	4000	48000	Даатгуулагч өөрөө

Эрүүл мэндийн даатгалтай иргэн хувийн эмнэлэг, эмийн сангаар үйлчлүүлбэл эмчилгээний зардлыг олгох уу?

Олгоно. Нийгмийн даатгалын байгууллагатай гэрээ байгуулсан хувийн эмнэлгээр үйлчлүүлсэн тохиолдолд тогтоосон тарифын дагуу даатгалын байгууллагаас даатгуулагчдын эмчилгээний зардлыг олгодог.

- Болор оо, Адиагийн өгсөн энэ номыг хоёулаа хамт унших хэрэгтэй юм шиг байна аа.

- Яасан? Ойлгохгүй байна уу?

-Ойлгохгүй яадаг юм. Харин чи бид хоёр, бас хүүхдүүд эрүүл мэндийн даатгалтай юм уу, үгүй юу, байгаа бол шимтгэлээ төлсөн үү, үгүй юу гэдгийг мэдэхгүй байна.

Сүртэй ш дээ. Байлгүй яахав дээ. Хүүхдүүд шимтгэл төлөхгүй, чи бид хоёр төлөх ёстой. Харин энэ жилийнхийг төлөөгүй байх аа. Нэг хүн хэдэн төгрөг төлнө гэж байна, хө?

Д/д	Заавал даатгуулагч	Шимтгэлийн хэмжээ /төгрөг/		ЭМД-ын шимтгэлийг төлөх хүн, байгууллага
		Сард	Жилд	
7	Малчин	500	6000	Даатгуулагч өөрөө

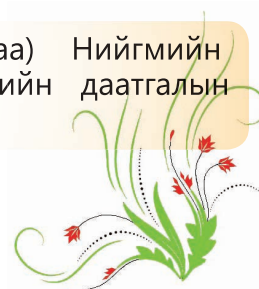

- Маргааш сумын төв орохдоо 12000 төгрөг тушаачихаач.
- Тэгье, хө. Харин хэнд гэдэг нь л...
- Хар даа. Энэ байна.

Хаана, хэнд хандах вэ?

Харъяа нутаг дэвсгэрийн (сумынхаа) Нийгмийн даатгалын байгууллагын эрүүл мэндийн даатгалын байцаагчид

- Аа, тийм байна. Манай сумын эрүүл мэндийн даатгалын байцаагч хэн юм бэ?
- Танай ангийн Сувдаа ш дээ. Ангийнхаа хүүхдийг юу хийдгийг мэдэж бай л даа. Мартсанаас манай суманд **“Мал эмнэлэг үржлийн тасаг”** байгуулагдсан гэсэн. Хэн хэн байна, юу юу хариуцдаг юм байна мэдээд ирээрэй. Бас **“Малчдын явуулын амбулаторийн үзлэг”** хэзээ ирэхийг асуугаарай.
- Бас юун явуулын үзлэг вэ?

Малчдын эрүүл мэндийг хамгаалах, тэдэнд үзүүлэх эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээг сайжруулах, эмнэлгийн төрөлжсөн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх тухайн орон нутгийн хүн амын эрүүл мэндийн байдал, эрэлт хэрэгцээнд үндэслэн эмч нарын үзлэгийн баг бүрдүүлэн үзлэг шинжилгээ хийж байх зорилгоор Эрүүл мэндийн сайдын 2009 оны 99 дүгээр тушаалаар **“Малчдын явуулын амбулаторийн ажиллах үлгэрчилсэн заавар”**, **“Явуулын амбулаторийн иж бүрдлийн жагсаалт”**-ыг баталсан. Үүний дагуу аймгийн нэгдсэн эмнэлэг болон сум дундын эмнэлгээс малчдад жилд 2 удаа **“Явуулын амбулатори”**-ийн үйлчилгээ үзүүлдэг болсон нь тэднийг өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, эрүүлжүүлэх, хяналтад авах гол арга хэмжээ болж байна.

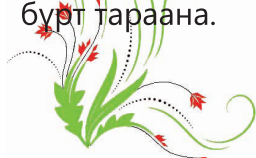
“Явуулын эмнэлэг”-ийн зорилго нь аймгийн эмнэлгийн нарийн мэргэжсэн эмч нарын үзлэг шинжилгээг алслагдсан сум болон багийн иргэдэд аль болох ойртуулан газар дээр нь хүргэхэд оршиж байгаа юм.

Зарим төсөл, хөтөлбөрийн хүрээнд аймгийн эмнэлгүүдэд холын замд бартаа туулах чадварыг харгалзан фургон машин, эмнэлгийн болон эмнэлгийн бус тоног төхөөрөмжүүдийг давхар олгож байна. Үүнд зүрхний цахилгаан бичлэгийн (ЭКГ) болон ЭХО зөөврийн аппарат, цусан дахь сахарын хэмжээг хэмжигч буюу глюкометр, центрифуга зэрэг лабораторийн зөөврийн аппаратууд, түүнчлэн тэмбүү,

ДОХ, В, С вирусийн түргэвчилсэн тестүүд гэх мэтчилэн хөдөөгийн нөхцөлд үзлэг, шинжилгээ хийхэд шаардлагатай тоног төхөөрөмжүүд багтсан байна. Мөн эвхдэг сандал, ширээ, майхан гэх мэт эмнэлгийн бус хэрэгслүүдийг олгосон аж.

Сум, багт аймгийн нэгдсэн эмнэлгийн нарийн мэргэжлийн эмч нар ирж үзлэг, шинжилгээ хийх гэж байгаа тухай ойролцоогоор 7-14 хоногийн өмнө мэдэгдэнэ. Сумын эмнэлэг багийн эмч болон багийн даргын тусламжтайгаар үзлэгийн зарыг өрх бүрт тараана.

Зарлагдсан өдөр ЭХО, дотор, эмэгтэйчүүд, шүдний эмч нар болон лаборантаас бүрдсэн баг аймгийн төв эмнэлгээс шаардлагатай бүх тоног төхөөрөмжөө машиндаа ачаад ирнэ. Хэрэв үзлэг, шинжилгээг багийн төв дээр хийх бол майхнаа бариад л үзлэг хийх газартай болчихно. Цахилгаан эх үүсвэрээр ажилладаг ЭКГ, ЭХО болон лабораторийн тоног төхөөрөмжүүдийг моторт асаагаад шийдчихнэ.

Ийнхүү эмнэлгийн олон төрлийн үйлчилгээ бараг малчны гэрийнх нь хаяанд хүрч байна. Хэрэв эрүүл мэндийн даатгалд даатгуулсан, шимтгэлээ төлсөн бол үзлэг шинжилгээ үнэгүй хийнэ.

Эмнэлэгт үзүүлэхдээ эрүүл мэндийн даатгалын дэвтрээ аваачих хэрэгтэй шүү.

Эрдэмтний үг:

Эрдэмтэн Ц.Мухар

Сүүлийн арван жилд малчдын өвчлөл буурахгүй байгаа нь хөдөө орон нутагт хүн амын эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах, чанартай, хөнгөн шуурхай болгохын чухлыг харуулж байна. Ялангуяа, **бруцеллёз, цагаан хорхой** зэрэг малын гаралтай халдварт өвчнөөр өвчлөх явдал буурахгүй байна.

- Сумын төвөөр сонин юу байна, хүүхээ?

- **Мал эмнэлэг үржлийн тасагтай** болж, малчдын хоршоо, бэлчээр ашиглалт гээд тус тусдаа үүрэгтэй 3 хүнтэй юм байна. Малчид бидэнд сургалт явуулж, төрийн үйлчилгээг хүргэж байх гэнэ.

Малчдын явуулын эмнэлэг дараа долоо хоногоос манай багт ирэх гэнэ.

-За болж дээ. Төр засаг хүн, малаа нэлээн анхаарах нь. Даралтаа үзүүлээд авъя.

УИХ-аар "Монгол мал" хөтөлбөрийг баталж, 2015 он гэхэд үхэр, тэмээг бруцеллёзгүй болгох, 2021 онд бог малыг энэ өвчнөөс салгах зорилт тавьсан. Тиймээс сум бүрт малын их эмч, малзүйч, хөдөө аж ахуйн мэргэжилтэн гэсэн гурван орон тоотой Мал эмнэлэг үржлийн тасаг байгуулан ажиллаж байна.

-Аав аа, эмч нар ирж үзэх гэж байгаа юм уу?

-Тийм ээ, миний хүү, бид нарыг эрүүл байна уу гэж шалгах гэж байгаа юм.

-Бурмаа бид хоёр гараа тогтмол угааж байгаа. Би үзүүлэхгүй шүү.

-Тэгвэл чамайг хэр зэрэг том болж байгааг чинь үзэх байх л даа.

-Хөөрхөн бяцхан
халзаадайгаа эрхлүүлчихээд
гараа тогтмол угааж
байгаарай...

-Чи юу дуулаад
байна аа?

-Телевизээр хөөрхөн бяцхан "гөлгөө" гэж дуулдаг шүү
дээ. Надад гөлөг байхгүй болохоор "халзаадайгаа" л
дуулж байна.

Эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээний шатлал, шатлал хооронд өвчтөнийг шилжүүлэх тогтолцооны загварыг гурван шатлалтай болгож, Эрүүл мэндийн сайдын 2009 оны 307 тоот тушаалаар баталсан юм.

Байгууллага	Үйлчилгээ
1. Эрүүл мэндийн анхан шатны байгууллага Сум, өрх, тосгон, сум дундын эмнэлэг, орон нутгийн нэгдсэн эмнэлэг хамаарна.	Сумын эмнэлэг нь хүн амд эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үйлчилгээг үзүүлнэ. Сум дундын эмнэлэг нь өөрийн харьяа нутаг дэвсгэрийн болон зэргэлдээ сумдын хүн амд анхан шатны болон (дотор, хүүхэд, эх барих, эмэгтэйчүүд, ерөнхий мэс засал, шүд, халдварт өвчний) тусламж үйлчилгээ үзүүлнэ.

2. Эрүүл мэндийн хоёр дахь шатны байгууллага Бүсийн оношлогоо эмчилгээний төв. Аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, дүүргийн эмнэлэг, эрүүл мэндийн төв, нэгдэл, аймаг, нийслэлийн эрүүл мэндийн газрын харьяа эмнэлэг, амаржих газар, тусгай зөвшөөрөл бүхий хувийн эмнэлэг, сувилал, оношлогоо, эмчилгээний төв хамаарна.	Энд дотрын өвчин, мэдрэл, ерөнхий мэс засал, гэмтэл, эх барих, эмэгтэйчүүд, сэтгэц, нүд, чих, хамар, хоолой, хавдар, халдварт өвчний чиглэлээр үндсэн ба мэргэжлийн тусламж үйлчилгээ үзүүлнэ.
3. Эрүүл мэндийн гуравдагч шатны байгууллага Эрүүл мэндийн яамны харьяа төрөлжсөн мэргэжлийн төв, нэгдсэн эмнэлэг, улсын хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулах эрх бүхий хувийн хэвшлийн нэгдсэн эмнэлэг, оношлогоо эмчилгээний төв, рашаан сувилал хамаарна.	Зүрх судас, уушиг, цус, хоол боловсруулах эрхтэн, үе мөч, мэдрэл, эх барих, эмэгтэйчүүд, хүүхэд, сэтгэц, нүд, чих хамар хоолой, шүд, хавдар, халдварт өвчний төрөлжсөн мэргэжлийн тусламж үйлчилгээ үзүүлнэ.

- Манай багийн Бадам гуай нүдээ үзүүлмээр байна л гээд байх юм. Аймаг явбал арай л зардал нь бага юм даа...

-Харин л дээ... Энэ хөгшинд чинь аймагт очих айл бий билүү? Айл байлаа гэхэд дагуулаад үзүүлэх хүн хэрэгтэй болно.

-Зун явуулын эмнэлэг ирэхэд үзүүлээгүй юм болов уу?

-Үзүүлсэн. Нүдний эмч ирээгүй. Нарийн үзлэг шинжилгээ хийлгэх хэрэгтэй гэсэн гэнэ лээ.

- Үр хүүхэд, ах дүү байхгүй хүн өдвөл яах вэ? Бас л асуудал байна даа...

-Амьдрал олон талтай. Бүгдийг нэг мөсөн шийднэ гэж байдаггүй юм. Харин ч явуулын эмнэлэг ирж байгаа нь сайн хэрэг.

- Би ажлаа жаахан цэгцэлж байгаад аймаг аваад явна аа.

-Тэгээч. Сургалтын үр дүн, хө. Өмнө нь олж хараагүй юмаа харж эхэллээ.

Эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээний байгууллага, үйлчилгээ

Анхан шатны байгууллага

Хоёр дахь шатны байгууллага

Гурав дахь шатны байгууллага

СУМЫН ЭМНЭЛЭГ

АЙМГИЙН ЭМНЭЛЭГ

УЛСЫН ТӨВ ЭМНЭЛЭГ

Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж, үйлчилгээ

Үндсэн ба мэргэжлийн тусламж, үйлчилгээ

Төрөлжсөн мэргэжлийн тусламж, үйлчилгээ

Анхааралтай уншаад, танд хэрэгцээтэй мэдээллийг тодруулж тэмдэглээрэй.

5. НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Нийгмийн даатгал гэж юу вэ?

Нийгмийн даатгал гэж даатгалын сан бүрдүүлж, уг сангаас даатгуулагч өндөр наслах, хөдөлмөрийн чадвараа алдах, ажилгүй болоход өөрт нь, даатгуулагч нас барахад түүний асрамжид байсан хөдөлмөрийн чадваргүй гишүүдэд нь тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр өгч эрсдлээс хамгаалах арга хэмжээг хэлнэ.

Даатгуулагч гэж хэн бэ?

Нийгмийн даатгалын санд шимтгэл төлж даатгуулсан, нийгмийн даатгалын сангаас тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр авах эрх бүхий этгээдийг хэлнэ.

Нийгмийн даатгалын шимтгэл гэж юу вэ?

Даатгуулагч болон ажил олгогчоос хуульд заасан хугацаанд нийгмийн даатгалын санд төлөх урьдчилсан төлбөрийг хэлнэ.

Тэтгэвэр гэж юу вэ?

Даатгуулагчийг өндөр наслахад насан туршид нь, тахир дутуу болоход хөдөлмөрийн чадвар нь сэргээгдэх хүртэл, нас барахад түүний гэр бүлийн хөдөлмөрийн чадваргүй гишүүд /хүүхэд 16 нас, сургуульд суралцаж байгаа бол 19 нас хүртэл/-ийн нийгмийн баталгааг хангах зорилгоор нийгмийн даатгалын сангаас сар бүр олгох мөнгөн хөрөнгийг хэлнэ.

Тэтгэмж гэж юу вэ?

Даатгуулагчид хөдөлмөрийн чадвараа түр алдах, жирэмслэх, амаржих, нас барах тохиолдолд нийгмийн даатгалын сангаас нэг удаа олгох мөнгөн хөрөнгийг хэлнэ.

Сайн дураар даатгуулагч малчин нийгмийн даатгалын санд сарын орлогоосоо хэдэн хувиар тооцож шимтгэл төлөх вэ?

Гэрээнд зааснаар шимтгэл төлөхөөр тохирсон сарын орлогын дүнгээс Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан хувь, хэмжээгээр тооцож шимтгэлээ төлнө. Үүнд:

- Тэтгэврийн даатгалд -10.0%
- Тэтгэмжийн даатгалд - 1.0%
- Үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалд - 1.0%

Нийгмийн даатгалд сайн дураар даатгуулах хүсэлтийг ямар байгууллагад тавьж шийдвэрлүүлэх вэ?

Малчин та сумынхаа нийгмийн даатгалын байгууллага/байцаагч/-тай гэрээ байгуулна. Энэхүү гэрээг 2 хувь үйлдэж 1 хувийг даатгуулагч /иргэн/, нөгөө хувийг нийгмийн даатгалын хэлтэс /байцаагч/-т хадгална.

Сайн дураар даатгуулахад ямар баримт бүрдүүлэх вэ?

- 3х4 хэмжээний зураг - 2 ширхэг
- Цахим үнэмлэх
- 1995 оноос өмнө ажиллаж байсан бол хөдөлмөрийн дэвтэр

Нийгмийн даатгалын сангаас ямар төрлийн тэтгэвэр, тэтгэмж өгдөг вэ?

Үйлдвэрлэлийн осолд орсон тохиолдолд ослын актыг ямар байгууллагад хандаж тогтоолгох вэ?

Осолд өртсөн тухайгаа оршин суугаа аймаг, сум, хороо, дүүргийн нийгмийн даатгалын хэлтэс /ажилтан/-д мэдэгдэнэ. Ослын актыг аймаг сумын Засаг даргын томилсон байнгын комисс судлан тогтооно.

-Бидэнд ажил олгогч гэж байхгүй болохоор бас л өөрсдөө даатгуулна гэсэн үг үү?

- Тийм ээ, бид өөрсдөө даатгуулах ёстой.

Өөрийгөө үнэлээрэй.

Асуулт	Тийм	Үгүй	Мэдэхгүй
1. Танай гэр бүлийнхэн бүгдээрээ эрүүл мэндийн даатгалтай юу?	★	○	△
2. Танайд эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлээ өөрөө төлдөг хүн бий юу?	★	○	△
3. Байдаг бол төлсөн үү?	★	○	△
4. Жилд 1 хүн хэдэн төгрөг төлөх ёстойг мэдэх үү?	★	○	△
5. Хувийн эмнэлгээр үйлчлүүлбэл даатгалаас эмчилгээний зардал төлөх үү?	★	○	△
6. Нийгмийн даатгал гэж юу болохыг мэдэх үү?	★	○	△
7. Тэтгэвэр гэж юу вэ, мэдэх үү?	★	○	△
8. Тэтгэмж гэж юу вэ, мэдэх үү?	★	○	△

2. Тухайн дүрсийг хэдэн удаа сонгосноо доод талын дөрвөлжинд тоогоор бичээрэй.

Хэрвээ та ★-г 6 удаа сонгосон бол түүний доод талын дөрвөлжинд **6** гэх мэтээр тэмдэглээрэй.

★	○	△
□	□	□

Санамж

- ★ 6-8 байвал, та амжилттай суралцаж байна. Баяр хүргье! Цааш үргэлжлүүлэн суралцахад асуудалгүй.
- 4-6 бол та сайн суралцаж байна, гэхдээ зарим зүйлийг эргэж харах эсвэл зөвлөх багшаасаа асуухыг зөвлөж байна.
- △ 2-4 бол та өмнөх хэсгийг дахиад сайн уншиж судлаарай.

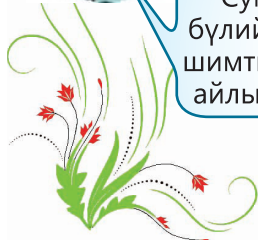
-Найман "таван хошуу", болж байна шүү, тийм үү, Адиа?

-Сумын төв орохдоо гэр бүлийнхээ даатгалын эрүүл мэндийн шимтгэлийг төлчихлөө. Одоо айлынхандаа ярьж ойлгуулна аа.

-Тийм байна аа. Тэгэхдээ энэ ном чинь зөвхөн мэдэх нь чухал биш, мэдсэн юмаа "чад", чадсанаа бусадтай хуваалц гэж байна шүү.

-Болж байна. Сургалтын үр дүнг хүний амьдралд гарч буй ахиц дэвшлээр үнэлэх гэж энэ дээ.

6. АЖИЛ ХИЙВЭЛ АМ ТОСОДНО

-Төрөөс мал, малчин хоёрт чиглэсэн олон сайхан ажил хийж байна шүү, хө. 2012 онд баталсан "Малчдын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөр"-ийг сайн үзэх хэрэгтэй. **Малчны бизнес, аж ахуй эрхлэх ур чадвар, орлогыг нэмэгдүүлэх зорилготой** хөтөлбөр байна.

-Орлого нэмэгдүүлнэ гэж байна уу, тэр чинь л эхнэр бид хоёрын хүсээд байгаа зүйл шүү дээ.

-Эхлээд үзээтэх, дараа нь орлогоо олж. Би бол боломж байна л гэж хараад байна. Залуу хүний ухаан хурц шүү. Болороо та хоёр сайн үз. Тэгээд ярилцъя.

Малчдын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөр

Хөдөлмөр эрхлэлтийн үндэсний зөвлөлийн 2012 оны 12 дугаар сарын 12-ны өдрийн 4 дүгээр тогтоолын гуравдугаар хавсралт

Хоёр. Хөтөлбөрийн хамрах хүрээ, тавигдах шаардлага

2.1. Хөтөлбөрт дор дурдсан шаардлага хангасан "малчин"-г хамруулна. Үүнд:

- 2.1.1. 40 хүртэлх насны 2-оос доошгүй гишүүдтэй байх;
- 2.1.2. Бог малд шилжүүлснээр 50-150 толгой малтай байх;
- 2.1.3. Хөтөлбөрт хамрагдах хүсэлтээ бичгээр гаргасан байх;
- 2.1.4. Хашаа, хороо, саравч зэрэг мал аж ахуй эрхлэх материаллаг баазтай байх;
- 2.1.5. Хөтөлбөрт хамрагдан төсөл хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай нийт санхүүжилтийн 25-аас доошгүй хувийг малчин өрх өөрөө материаллаг байдлаар гаргаж хөрөнгийн барьцааг гаргах ба энэ талаар аймгийн хөдөлмөрийн хэлтэс, сумын Засаг даргын тамгын газартай байгуулсан гурвалсан гэрээнд тусгасан байх

-Адиа, энэ чинь ерөөсөө манайд зориулсан хөтөлбөр юм биш үү? Малын тоо, хашаа, хороо...

-Харин тийм ээ, хамгийн хэрэгтэй, хамгийн ойр юмнаас л эхэлж суралцъя гэж хоёулаа тохирсон биз дээ? Их олон хөтөлбөр, төсөл, хууль, журам байна аа. Адиа нь эхлээд үүнийг сонголоо. Унших явцдаа сайн ярилцаад, хийх зүйлээ бичээд ирээрэй.

Ганаа хөтөлбөрийг сайтар уншаад дараах хэсгийг онцлон тэмдэглээд, асуух асуултаа дэвтэртээ бичив.

Дөрөв. Хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа

4.1. Аймаг, сумын хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллага, ажилтан нь хөтөлбөрийн 2.1-д заасан шаардлага хангасан малчныг сонгож, хөдөлмөр эрхлэлтийн бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд бүртгэн, дараах үйлчилгээ, арга хэмжээнд хамруулна.

Үүнд:

4.1.1. Мэргэжил, арга зүйн зөвлөгөө, аж ахуй эрхлэлтийн сургалт;

4.1.2. Жижиг зээл, зээлийн хүүгийн нөхөн төлбөр;

4.1.3. Санхүүгийн дэмжлэг, урамшуулал;

4.1.4. Бизнес инкубаци;

4.1.5. Нийтийг хамарсан ажил.

4.2. Малчин нь ганцаараа болон бусадтай хамтран аж ахуй эрхлэх санаачилгыг мэргэжил арга зүйн зөвлөгөөгөөр хангах, бизнес инкубацийн болон аж ахуй эрхлэлтийн сургалтын хэлбэрээр 4.1.1 дэх үйлчилгээнд хамрагдана.

4.3. Малчин нь туршлагатай малчинтай гэрээлж, шавь хэлбэрээр дагалдан сургалтад хамрагдаж болох бөгөөд сургалтын зардлыг Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас санхүүжүүлнэ.

4.4. Жижиг зээл, зээлийн хүүгийн нөхөн төлбөрийг "Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас жижиг зээл, санхүүгийн дэмжлэг олгох журам"-ын дагуу зохион байгуулна.

4.5. Хөтөлбөрт хамрагдаж буй малчинд 5 сая төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэгийг өрхийг малжуулах төслийг нь үндэслэн нэг удаа олгоно.

4.6. Төслийг амжилттай хэрэгжүүлж, мал нь бог малд шилжүүлснээр

500-д хүрсэн тохиолдолд 3 жилийн дараа 5 хүртэл сая төгрөгийн хөдөө аж ахуйн түүхий эд, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах зорилго бүхий төслийн хүрээнд санхүүгийн дэмжлэгийг 1 удаа үзүүлж болно.

4.7. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас малчин өрхийн төсөлд хуваарилсан хөрөнгийн 80 хувийг сайн үүлдрийн, өндөр ашиг шимтэй малаар малжуулахад, хэрэв дахин хамрагдах бол өрхийн үйлдвэрлэл, аж ахуй эрхлэхэд багаж, тоног төхөөрөмж худалдан авахад, 20 хувийг бизнес инкубацийн бусад зардалд зарцуулна...

5.4. Хөтөлбөрийн 2.1-д заасан малчин, малчин өрхийг сумын Амьжиргааг дэмжих зөвлөлийн саналыг харгалзан аймгийн хөдөлмөрийн хэлтэс сонгоно.

Ганаагийн асуултууд:

- Бизнес инкубаци?
- Өрхийг малжуулах төсөл?
- Сумын амьжиргааг дэмжих зөвлөлийн гишүүд?

-За яав? Бид нарт хэр зэрэг хэрэгтэй хөтөлбөр байна даа?

-Сайн л судлах хэрэгтэй юм байна. Тодруулмаар юм байна аа, хө. Сум ордог юм билүү дээ.

-Утасдаач. Малын эмч Баяраа маргааш ирнэ гэсэн хэрэгтэй юмаа захиач.

-Тэгье. "Уран бэр"-ийн нүүдлээ, гэж...

Малын эмч Баяраа мэдээлэл өгөв:

Бизнес инкубаци бол шинэ жижиг бизнест хөгжлийн эмзэг, төвөгтэй эхний үе шатуудыг даван туулах, цаашлаад өсөж бэхжих хүртэл "бөөцийлөх" зорилготой хүмүүс, дэд бүтэц, бизнесийн хөгжлийн үйл явцын уян хатан нэгдэл юм.

Товчоор хэлбэл, **бизнес инкубаци** гэдэг нь шинэ бизнесийг дэмжиж халамжлан "бойжуулах" замаар зах зээлд эзлэх байр суурийг бэхжүүлэн, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа.

Бизнес инкубаци нь тухайн нөхцөл байдалд тохируулсан, практик дээр сургах үйлчилгээ үзүүлдгээрээ бусад бизнес дэмжлэгийн хэлбэрүүдээс ялгаатай.

Инкубаци нь эрчимтэй дэмжлэгийн үйл ажиллагаа учир нарийн шалгууртай байдаг.

-Би чанартай их ноолуур өгдөг хэдэн ямаатай больё гэвэл хөрөнгө оруулалт хийхээс гадна надад шаардлагатай сургалт явуулах нь гэж ойлгож болох уу?

-Тийм. Юуны өмнө сайн боловсруулсан төсөл байх хэрэгтэй. Юу хийгээд, ямар ашиг олох, зээлээ хэрхэн төлөх зэргийг маш сайн тооцох хэрэгтэй. Өвгөн чинь дараа ирэхдээ төсөл боловсруулахад хэрэгтэй материал авч ирж өгнө өө. Чи одоохондоо тооцоогоо сайн хийж бай.

Өрхийг малжуулах төсөл өрхийнхөө нөөц боломжийг тодорхойлон, бодитой төлөвлөж, амьжиргаагаа сайжруулах зорилготой байна. Өрхийн хөгжлийг зөвхөн эдийн засаг, орлого талаас бус нийгмийн харилцаа, хүний чадавх болон оролцооны талаас харах ёстой.

Өрхийг малжуулах төслийг хэрхэн боловсруулах талаар сумын Мал эмнэлэг-үржлийн тасгийн төсөл, хөтөлбөр хариуцсан мэргэжилтнээс зөвлөгөө аварай.

Сумын амьжиргааг дэмжих зөвлөл Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн сайдын 2006 оны 55 тоот тушаалын дагуу сумдад хувийн болон төр, иргэдийн төлөөлөл бүхий зөвлөл ажилладаг. Танай суманд ч байгаа гэдэгт найдаж байна.

-За хө, юм юм овоол тодорхой болж байна. Одоо **өрхийг малжуулах төсөл**, туршлагатай малчныг дагалдан **шавь хэлбэрээр сурах гэрээ** хоёр хэрэгтэй.

-Амархан л юм байна шүү дээ, хө. Өрхийн хөгжлийн төлөвлөгөөгөө хоёулаа хийчихье. Адиатай гэрээ хийчихнэ. Тэгээд л болоо шүү дээ.

-Төсөл боловсруулахдаа орлого, ашгаа бодох биш, гэр бүлийнхээ гишүүн бүрийн боловсрол, эрүүл мэндийн талаар төлөвлөх хэрэгтэй юм шиг байна шүү дээ.

- Хоёулаа “XXI зууны малчин” бие даан суралцах модулиудаа үзэж дуусгаад, тооцуулах,
- Хоёр хүүхдээ зуны цэцэрлэгт явуулах,
- Бүгдээрээ жилд 1 удаа эрүүл мэндийн иж бүрэн шинжилгээ хийлгэх гээд л ...

-Төсөл боловсруулна аа, хоёулаа. Малын эмч Баяраа загвар өгнө гэсэн. Төслийн нийт санхүүжилтийн 25-аас доошгүй хувийг малчин өрх өөрөө мах, сүү, хүнс гэх мэт материаллаг байдлаар гаргана гэсэн байгаа юм.

-Хашаа, хороогоо үнэлүүлнэ. Унаа тээвэр, бензин шатахуун байна. 5 сая төгрөгний 25 хувь нь хэд билээ?

-1250000

-Гайгүй л юм байна.

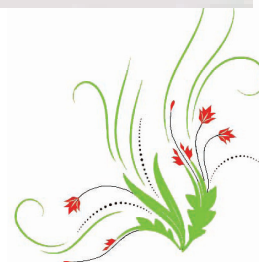
7. МАЛ АЖ АХУЙН САЛБАРТ БАРИМТЛАХ ТӨРИЙН БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГҮҮД

-Болороо та хоёр овоо юм санаж сэдсэн байна. Өрхийн хөгжлийн төлөвлөгөөгөө сайнхий. Энэ талаар сумын нийгмийн ажилтнаас асуу. Мал аж ахуйн салбарт төрөөс баримталж буй бодлогын өөр олон баримт бичиг байна. Эхлээд нэрийг нь бичээд ав. Дараа нь товч танилцуулгыг үзээрэй.

Мал аж ахуйн салбарт төрөөс баримталж буй бодлогын баримт бичгүүд

1. Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль
2. “Малын удмын сан, эрүүл мэндийг хамгаалах тухай” хууль
3. Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого
4. Монгол мал үндэсний хөтөлбөр
5. Эрчимжсэн мал аж ахуйн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөр
6. Ноос, арьс ширэнд урамшуулал олгох шийдвэр

Бодлогын баримт бичүүдийн танилцуулгыг үзээрэй.

Баримт бичгийн нэр	Батлагдсан огноо	Зорилго, зорилт
1. Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль	2011	Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийг үүсгэн байгуулах, түүний зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг тогтоох, хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийг бэлтгэн нийлүүлэх, хадгалах, тээвэрлэх, биржээр арилжихтай холбогдон үүсэх харилцааг зохицуулах
2. “Малын удмын сан, эрүүл мэндийг хамгаалах тухай” хууль	2001, (2007, 2010 онд өөрчлөлт оруулсан)	Мал, тэжээвэр амьтны удмын сан, эрүүл мэндийг хамгаалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах
3. Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого	2009	Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлогын зорилго нь малчин хүнийг өөрийг нь хөгжүүлэх замаар малчин өрхийн ашиг, орлогыг нэмэгдүүлэн амьдралын түвшинг дээшлүүлэхэд оршино.
4. Монгол мал үндэсний хөтөлбөр (Хөтөлбөрийг 2010-2021 онд хоёр үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.)	2010	Мал аж ахуйг уур амьсгалын өөрчлөлт, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлэн хөгжүүлж, зах зээлийн нөхцөлд өрсөлдөх чадвартай, эдийн засгийн үр ашигтай салбар байх нөхцөлийг бүрдүүлж, хүн амыг эрүүл, аюулгүй хүнсээр, боловсруулах үйлдвэрийг чанартай түүхий эдээр хангаж, экспортыг нэмэгдүүлэхэд хөтөлбөрийн зорилго оршино.
5. Эрчимжсэн мал аж ахуйн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөр (Хөтөлбөрийг 2003-2015 онд хоёр үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.)	2003	Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн газар тариалан, эрчимжсэн мал аж ахуйг зохистой хослуулан хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тогтвортой хөгжүүлэх замаар олон улсын жишиг, зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, хүн амын хүнсний хангамжийг нэмэгдүүлэх, импортыг бууруулахад хөтөлбөрийн зорилго оршино.

б. Ноос, арьс ширэнд урамшуулал олгох Үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн сайдын 2012 оны 10 дугаар сарын 26-ны өдрийн А/22 дугаар тушаал	2013 2012	2013 оны нэгдүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн малчин, мал бүхий хувь хүн үндэсний боловсруулах үйлдвэрт тушаасан бог малын арьс тутамд 3000 төгрөг, адуу, үхрийн шир тутамд 15000 төгрөгийн мөнгөн урамшуулал авах бөгөөд 2014 оны нэгдүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн малчин, мал бүхий хувь хүн зөвхөн хоршооны гишүүн болсон тохиолдолд дээрх мөнгөн урамшууллыг үргэлжлүүлэн авах боломжтой юм. 2014 оны нэгдүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн хонины ноос, тэмээний ноосны килограмм тутамд олгох 2000 төгрөгийн мөнгөн урамшууллыг зөвхөн хоршооны гишүүн малчин, мал бүхий хувь хүн олгодог болно.
--	---------------------------	---

-Болороо, хоршооны гишүүн болох хэрэгтэй болох нь ээ, хө.

-Яаж байна, бас юу сэдээд эхлэв дээ?

- Хэрвээ хоршооны гишүүн биш бол 2014 оноос ноос, арьс ширний урамшууллыг олгохгүй гэж байна.

-Хоёулаа хоршооны гишүүн болъё. Олон талын ашигтай гэсэн шүү.

Дараах асуулт, хариултыг уншиж, хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн талаар ойлгож аваарай.

Яагаад Хөдөө аж ахуйн бирж байгуулах шаардлагатай вэ?

Манай орон жилдээ хөдөө аж ахуйн гол нэрийн 1.1 тэрбум орчим долларын түүхий эд бэлтгэдэг. Гэвч түүхий эд бэлтгэлийн тогтолцоо бүрдэж хөгжөөгүйгээс түүхий эдийн нөөцөө бүрэн ашиглаж чаддаггүй. Түүхий эдийн дамын худалдаа газар авч, үйлдвэрлэгчид түүхий эдээр дутагдах, малчдын орлого тогтворгүйтэх, тэдний нийгмийн баталгаа алдагдах, түүхий эдийн чанар муудах, үнэгүйдэх зэрэг олон сөрөг үр дагавар үүсч байна. Түүхий эд бэлтгэлийн тогтолцоог боловсронгуй болгох оновчтой арга нь бирж байгуулах явдал юм.

Биржийн үндсэн чиг үүрэг юу вэ?

Зах зээлийн мэдээллийг ил тод болгох, бодит үнэ тогтох нөхцөлийг бүрдүүлэх, бизнесийн үйл ажиллагааны нийт зардлыг бууруулах явдал юм.

Бирж байгуулахын ач холбогдол юу вэ?

Бирж дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Зах зээлд нэвтрэх боломжийг нэмэгдүүлэх;
- Өрсөлдөөнийг бий болгох;
- Бараа, түүхий эдийн чанарыг сайжруулах;
- Гэрээний тэгш байдлыг хангах;
- Үйл ажиллагааны зардлыг бууруулах;
- Оролцогчдын үүрэг, хариуцлагыг өндөржүүлэх;
- Үнийн ил тод байдлыг хангах;
- Сав баглаа боодлыг сайжруулах

Бирж байгуулагдсанаар малчин хүнд ямар ач холбогдолтой вэ?

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль хэрэгжиж, бирж байгуулагдан үр дүнтэй ажилласнаар малчдад дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Бараа, түүхий эдийн үнэ, зах зээлийн талаарх ил тод, бодитой мэдээллээр шуурхай, тасралтгүй, найдвартай хангагдана;
- Түүхий эдээ зарж борлуулах талаар санаа зовохгүй, зөвхөн хоршоондоо нийлүүлж, арилжааны үр ашгаас хүртэнэ;
- Түүхий эдийн үнийн хэт хэлбэлзлээс хамгаалагдана;
- Орлого тогтворжиж, нийгмийн баталгаа хангагдана;
- Түүхий эдийн чанар сайжирна;
- Хамтын хөдөлмөр эрхлэхийн давуу талыг амьдрал ахуйдаа ашиглах боломж бүрдэнэ;
- Мал аж ахуйгаа төлөвлөх, мал аж ахуйн эрсдэлийг урьдчилан харах, сэргийлэх боломжтой болно.

Бирж байгуулагдсанаар хоршоонд ямар ач холбогдолтой вэ?

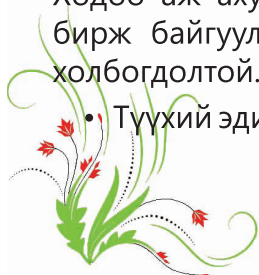
Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа түүхий эдийн биржийн тухай хууль хэрэгжиж, бирж байгуулагдан үр дүнтэй ажилласнаар хоршоонд дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Түүхий эдийн зах зээл, үнийн ил тод, бодитой мэдээллээр тасралтгүй, найдвартай хангагдана;
- Зах зээлд нэвтрэх боломж нэмэгдэнэ;
- Түүхий эд бэлтгэх, хадгалах, зах зээл хайх, тээвэрлэх нийт зардал хэмнэгдэнэ;
- Гишүүдээсээ түүхий эдээ төвлөрүүлэн зохион байгуулж, ангилан ялгалт, тордолт хийж, зах зээлд нийлүүлснээр арилжаанаас хүртэх үр ашиг нэмэгдэнэ.

Бирж байгуулагдсанаар үндэсний үйлдвэрүүдэд ямар ач холбогдолтой вэ?

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль хэрэгжиж, бирж байгуулагдан үр дүнтэй ажилласнаар үндэсний үйлдвэрүүдэд дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Түүхий эдийн зах зээл, үнийн ил тод, бодитой мэдээллээр тасралтгүй, найдвартай

хангагдана;

- Үйлдвэрлэлийн хүчин чадлаа бүрэн ашиглах боломж бүрдэнэ;
- Чанартай түүхий эдээр хангагдана;
- Түүхий эдээ орон нутгаас цуглуулах, бэлтгэх нийт зардал буурна.

Бирж байгуулагдсанаар улсад ямар ач холбогдолтой вэ?

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль хэрэгжиж, бирж байгуулагдан үр дүнтэй ажилласнаар улсад дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Түүхий эдийн дам худалдааг цэгцэлж, далд эдийн засгийг багасгана;
- Малчдын нийгмийн баталгааг хангана;
- Үндэсний үйлдвэрүүд хүчин чадлаа бүрэн ашиглаж, бүтээгдэхүүнээ экспортлох нөхцөл бүрдсэнээр улсын төсвийн орлого нэмэгдэнэ;
- Гадаад орны түүхий эдийн бааз болох аюулаас сэргийлнэ.

Бирж байгуулагдсанаар орон нутагт ямар ач холбогдолтой вэ?

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль хэрэгжиж, бирж байгуулагдан үр дүнтэй ажилласнаар орон нутагт дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Орон нутгийн дэд бүтэц сайжирна;
- Орон нутагт шинээр ажлын байрууд бий болно;
- Орон нутгийн иргэдийн амьдралын идэвх нэмэгдэж, нөхцөл сайжирна.
- Орон нутгийн төсөвт орох татварын хэмжээ нэмэгдэнэ.

Малчин хүн бараа, түүхий эдээ биржээр хэрхэн арилжаалах вэ?

Малчид биржээр дамжуулан бараа, түүхий эдээ худалдахын тулд хоршоонд нэгдэх хэрэгтэй. Биржийн арилжаанд “Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуульд заасан шаардлагыг хангасан хоршоо, брокер оролцох боломжтой.

Хоршоо шинээр байгуулах, хоршоонд гишүүнээр элсэх зэрэг хоршооны бүхий л асуудлаар мэргэжил арга зүйн зөвлөгөөг хаанаас шуурхай авч болох вэ?

Монгол Улсын Засгийн газраас “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд сумдын Засаг даргын Тамгын газрын бүтцэд Мал эмнэлэг, үржлийн тасгийг байгуулсан. Энэ тасгийн мэргэжилтнүүдээс хоршооны талаар зөвлөгөө авч болно.

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуулийн хүрээнд хоршоодын талаар ямар чиглэл баримталж байгаа вэ?

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуулийн хүрээнд гишүүнчлэлийн хүрээ өргөнтэй, гишүүдийнхээ бэлтгэсэн түүхий эдийг төвлөрүүлж, анхан шатны ангилан ялгалт, тордолт хийх, зах зээлд хүргэх чадвартай хоршоодыг бий болгох чиглэл баримталж байна.

Хөдөө аж ахуйн хоршоо ямар чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулах боломжтой вэ?

- Түүхий эдийн боловсруулалт;
- Хадлан бэлтгэл, тэжээл үйлдвэрлэл;

- Мал эмнэлэг, үржлийн үйлчилгээ;
- Газар тариалан;
- Хадгаламж, зээлийн үйлчилгээ
- Өргөн хэрэглээний бараа, хүнсээр хангах гэх мэт.

Биржээр эхний ээлжинд ямар бараа арилжаалах боломжтой вэ?

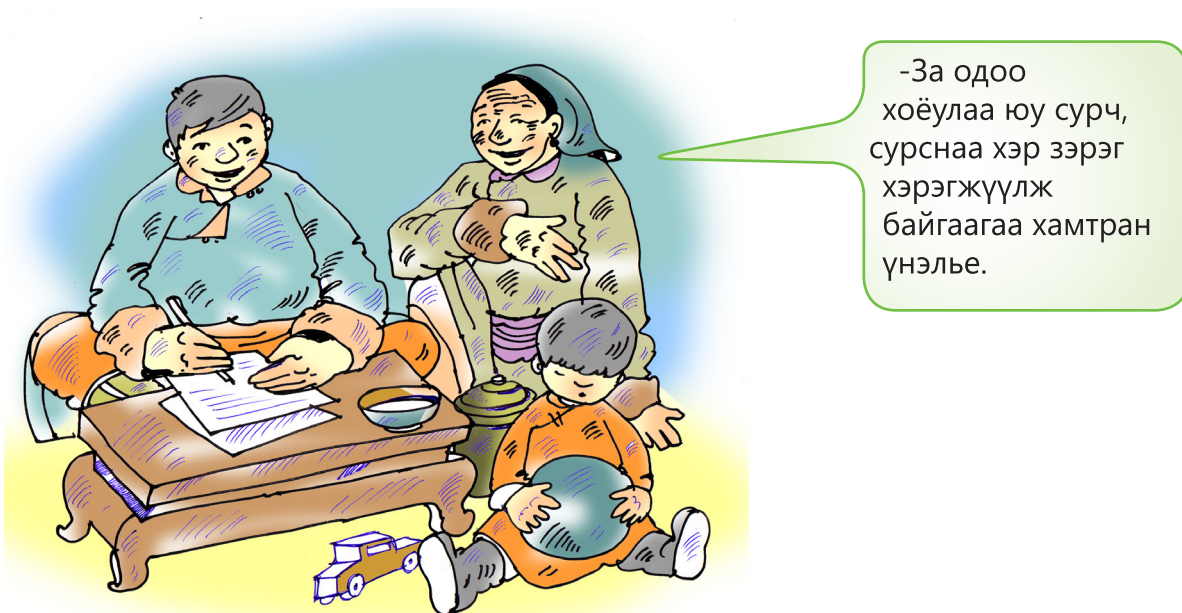
Урьдчилсан судалгаагаар эхний ээлжинд ямааны ноолуур, хонины ноос, улаан буудай, амьд малыг биржээр арилжаалах боломжтой гэж үзэж байна.

Бирж дээр 1 мал, 1 кг ноолуурыг зарж, худалдан авч болох уу?

Биржээр их хэмжээний барааг багцалж арилжаална.

Бирж байгуулагдан ажилласнаар өнөөгийн ченж иргэд ажилгүй болох уу?

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хууль хэрэгжиж, бирж байгуулагдан ажилласнаар өнөөгийн ченж иргэдэд сөргөөр нөлөөлөхгүй. Тэд биржийн брокер болж, албан ёсны, цэгцтэй худалдаа эрхлэх боломжтой болно. Нөгөө талаас, бэлэн мөнгөөр хийгдэж байгаа түүхий эдийн худалдаа биржээр дамжин, төлбөр тооцоо бэлэн бусаар хийгдэж, бэлэн мөнгөнөөс үүдэн гардаг гэмт хэрэг буурах нөхцөл бүрдэнэ.

Адиа Ганаа хоёр асуулт бүрээр Ганаад оноо өгч, нэгтгэн дүгнэв. Ганаа авах ёстой онооныхоо 90%-ийг авсан болохоор Адиа **“Сурсан зүйлээ сайн хэрэгжүүлж байна”** гэсэн үнэлгээ өгөв.

ҮНЭЛГЭЭНИЙ ХҮСНЭГТ

(сайн- 4 оноо, дутуу- 2 оноо, муу- 0 оноо)

Д/д	Үнэлэх үзүүлэлт	Хэрэгжүүлсэн байдал			Нийт оноо
		Сайн	Дутуу	Муу	
1	Эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэл төлсөн эсэх	4			4
2	Гэр бүлээрээ эрүүл мэндийн үзлэг, шинжилгээнд хамрагдсан эсэх	4			4
3	Нийгмийн даатгалд сайн дураар хамрагдах шийдвэр гаргасан эсэх		2		2
4	Малчдын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд төсөлд хамрагдахаар бэлтгэж байгаа эсэх	4			4
5	Ноос, арьс шир бэлтгэж тушаасан урамшууллаа журмын дагуу авч байгаа эсэх	4			5
Үнэлгээний дүн, оноогоор		18	2		18

Тайлбар:

Үнэлгээний хугацаанд амжаагүй ажлаа хийж гүйцэтгэсний дараа дахин үнэлүүлж тооцуулж болно.

Нийт онооны:

80-100% Сурсан зүйлээ сайн хэрэгжүүлж байна.

70-89% Хэрэгжүүлэх эхлэл санаачилга байна.

60-79% Хэрэгжүүлэх оролдлого байгаа боловч тодорхой амжилт гараагүй байна.

60%-аас бага бол хэрэгжүүлээгүй.

-За хө, эхнийхээ модулийг үзээд дууслаа. Энэ эрчээрээ яваад байвал ч овоо юм мэдээд авах байх шүү. Болороо та хоёр санаж сэтгэж, эрж хайх эрмэлзэлтэй болж байна.

Ц.Намхайнямбуу баатар "Манай нэрт дуучин Түмэндэмбэрэл, Нансалмаа, Адарсүрэн, Чулуунхүү нар малчид бидний жаргаж цэнгэх цагт баясал нэмж, зовж зүдрэх цагт хүч нэмж, байдгийг хэлээд яахав" гэж бичсэн байна шүү.

Чи эхлээд манайд ирэхдээ нэг дуу аялаад ирж байсан. Сэвэлзсэн алхаатай морин дээр аялаад явж байхад ая хөг нь таарсан сайхан дуу шүү. Тэр дууны чинь үг нь байна.

Ц. Чимэддорж

МАЛЧИН ЗАЯА

Тогоотой сүүгээ нартай дэврэхэд
Тооноо мялаан самрах өглөө
Буман сүрэг одтой хотлоход
Буяныг нь тогтоох хишиг өдөр

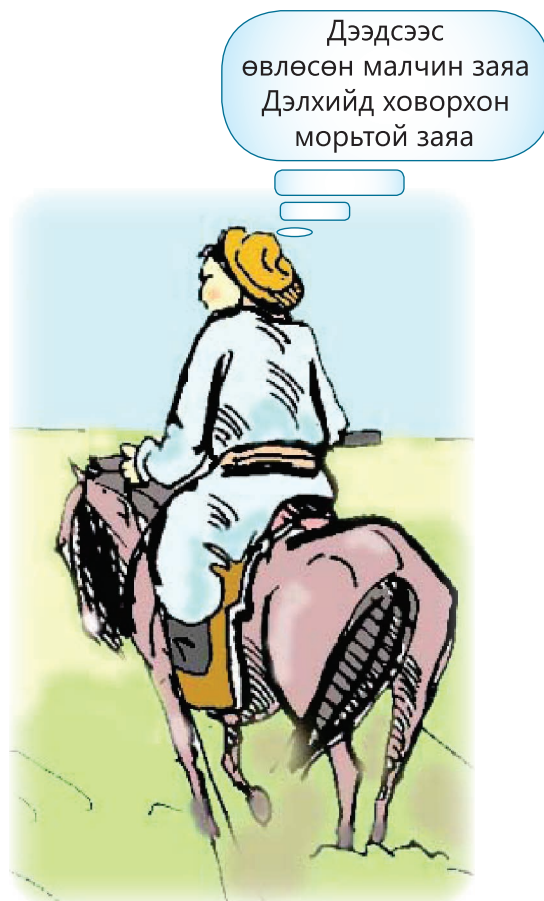
Дээдсээс өвлөсөн малчин заяа
Дэлхийд ховорхон морьтой заяа

Эртний хуураа хөглөн татахад
Эгшгийг нь жаргаар үүдэн хоймор
Дөмөн хүлгээ хатирахад
Дөрөөнд нь ургах өөдөө хийморь

Дээдсээс өвлөсөн малчин заяа
Дэлхийд ховорхон морьтой заяа

Ухаантай буурлаа золтой түшихэд
Учирлан тунгаах эрдмийн хөдөө
Өлзийт удмаа галтай дагахад
Ерөөл нь орших үйлсийн тэнгэр

Дээдсээс өвлөсөн малчин заяа
Дэлхийд ховорхон морьтой заяа

8. АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Адъяа,Ю. (1997). *Малчин өрхийн аж ахуйн төрх, эрэлт хэрэгцээний өнөөгийн байдал*. "Монголын эдийн засаг: өчигдөр, өнөөдөр, маргааш" сэтгүүл. Өгүүлэл. УБ: СЭЗДС. 38-42 дугаар тал. Монгол.
2. Мухар,Ц. (2001). *Нүүдэлчдийн эрүүл мэндийн зарим асуудлууд*. "Dialogue among Civilizations: Interaction between Nomadic and Other Cultures of Central Asia" товхимол. Өгүүлэл. УБ.
3. *Монгол улсын стандарт*. 2007
4. Намхайнямбуу,Ц. (1988). *Хонины хишиг*. УБ.
5. Чимэддорж,Ц. (2012). *Яруу найргийн түүвэр*. УБ.
6. www.tulgach.miniih.com

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН
ҮЙЛДВЭРЛЭЛД
ШИНЖЛЭХ
УХААНЫ ОЛОЛТ
НЭВТРҮҮЛЭХ ТӨВ

Монгол Улс
Улаанбаатар хот-15141
Чингэлтэй дүүрэг #60/1 байр
Утас/факс: 976 70118087
Вэб сайт: <http://www.naec.mn>
И-мэйл: info@naec.mn

ОЛОН УЛСЫН
ХӨДӨЛМӨРИЙН
БАЙГУУЛЛАГА

НҮБ-ын байр, Өрөө 209
Нэгдсэн үндэстний гудамж
Сүхбаатар дүүрэг
Улаанбаатар 14201,
Монгол Улс
Утас: 976 11 320624
Факс: 976 11 320625
<http://www.ilo.org>